

Qaz yanan zaman adama elə gəlir ki, alov suyun içindən çıxır. Belə hadisələri Bakıdan savayı bütün yer kürəsinin heç bir yerində görmək olmaz". A.M.Qorki Bakı gecələrinin gözəlliyini İtaliyanın Neapol şəhərinin gecələrinə bənzətməklə öz heyranlığını gizlədə bilməmişdi.

Məşhur Norveç alimi, etnoqraf, arxeoloq, səyyah və yazıçı Tur Heyerdal Qobustan qaya rəsmlərinə baxarkən heyratə gəlmiş, qədim Şabran şəhərinin qalıqlarına baxmış, respublikamızın bəzi yerlərində olduqdan sonra Azərbaycan xalqı və bənzərsiz Bakımız haqqında gözəl təəssüratını söyləmişdi.

Ölkəmizi səyahət etmiş görkəmli alimlər, sənət adamları, turistlərin torpağımız, onun sərvətləri haqqında söylədikləri real həqiqətlərə əsaslanır. Əlbəttə, belə bir diyarda boya-başa çatan insan doğma yurdun qayalarından süzülən şalələlərini, laləli düzlərini, qayalarını, ecazkar meşələrini, yaylı, qışlı nəğmə oxuyan quşlarını, ürkək ceyranlarını, dəniz kimi dalğalanan zəmilərini sevməyə bilməz.

İnsan qıjılıtlı çayları görmək, gülşən bağları, al-əlvan geyinmiş düzləri, yarpızlı dərələri qarış-qarış gəzmək istəyir. Belə bir abu - havada böyüyən vətən övladı dənizin şiltaqlığına, qışın sazağına sinə gərib Xəzərin dərinliklərindən qara qızıl, mavi qaz çıxaranların əmək möcüzəsindən fərəhlənir, onların zəhmətinin qüdrətindən danışır, müstəqillik dövründə öz sərvətinin sahibi olmuş insanların nailiyyətlərinə sevinir, əmək xariqələri ilə fəxr edir. Uşaq və yeniyetmələr bilməlidirlər ki, onlar belə təbii sərvətlərə malik bir vətəndə yaşayırlar, təbiiyə ahırlar.

Buna görə də vətənimizin təbii, maddi, mənəvi sərvətlərini öyrənmək üçün ekskursiyalara, turizm səyahətlərinə çıxmalı, müxtəlif tarixi yerlərə getməli, xalqımızın qəhrəmanlıq nişanələrini qoruyub saxlayan abidələri, müqəddəs yerləri, elm və mədəniyyət xadimlərini, vətən uğrunda şəhid olmuşların abidələrini görməli, onlar haqqında söhbətlər dinləməlidirlər.

Muzeylər mənəvi sərvətlərə bərabər, maddi-mədəniyyət abidələrini sistemləşdirən, qoruyub saxlayan, araşdırən və nümayiş etdirən elm-maarif müəssisəsidir. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin 2003-cü ilə aid statistik məlumatına görə respublikamızda 140 muzey var.

Tarix, ədəbiyyat, incəsənət, musiqi, təbiət,

Danimarkanın görkəmli rəssamı Helluf Bistrup doğma yurdumuzu gözdikdən sonra demişdir: "Sizin ölkəniz çoxlu ləzzətli yeməklərlə dolu olan böyük süfrəyə bənzəyir. Adam xörəklərdən hər birinin dadına baxmaq istəyir. Mən ucsuz-bucaqsız Sovet İttifaqını gəzərkən keyli yeni-yeni təəssürat almışam.

Azərbaycanın özünəməxsus misilsiz tərəvəti də mənə son dərəcə xoş gəldi. Mən dünyanı rəssam kimi dərk edirəm. Sizin respublikanız öz boyalarının qeyri-adi coşğunluğu ilə bir yerə yığılıb çox gözəl palitra yarıdan rəng çalarları ilə məni məltun etmişdir".

Məşhur rus yazıçısı A.H.Ostrovskinin Bakının möcüzəsi haqqında təəssüratı maraqlı doğurur: "Zülmət gecədə şəhərin dənizdən görünüşü çox yaxşıdır, elə bil Marsəli görürsən.

Biz dənizin o yerinə gəldik ki, orada yerdən qaz çıxır və dənizin üzərində qabarcıqlar əmələ gəlir. Barkasdan bir əski yandırtıb atdıq və dəniz yandı.

Vətən deyəndə, gözümüzün qarşısında rəngarəng çalarlı bir aləm - ağ örpəkli dağlar, aynalı göllər, zümrüd bulaqlar, tez-tez haldan-hala düşən Xəzər, ulularımızın uzun illər qoruyub gülüstana çevirdikləri tükənməz sərvətli müqəddəs torpağımız canlanır.

Uşaq və yeniyetmələrlə ekskursiya və turizm işinin təşkili

səhiyyə, elm və təhsil, texnika muzeyləri və açılış-səma altında qoruq muzeylər bu cəhətdən xüsusi qrup təşkil edir.

Respublikamızda milli, mədəni sərvətləri özündə ehtiva edən muzeylərə dövlət qayğısı gündən-günə artır.

Paytaxtımız Bakı şəhəri qədim tarixə malikdir, burada hər künün, hər binanın, hər meydanın olduqca maraqlı keçmişi var. Maddi və mədəni mədəniyyəti, tarixi-memarlıq abidələri ilə zəngin olan bu şəhəri görmək üçün hər il Bakıya on minlərlə turist gəlir.

Buradakı Şirvanşahlar sarayı kompleksi, "Qız qalası", Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Rəyasət heyətinin yerləşdiyi "İsmailiyyə" binası, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Tarix muzeyi, Nizami adına Ədəbiyyat muzeyi, "Səadət sarayı", M.Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Filarmoniyası, İçəri-Şəhər, sonralar inşa edilmiş bir çox əzəmətli binalar Bakı şəhəri, onun sakinləri haqqında şəhərimizə gələnlərə ətraflı məlumat verməyə imkan verir.

Şəhərə ekskursiyalar zamanı uşaq və yeniyetmələr paytaxtımızda keçmişinə nəzər salır, onu müasir şəhərə müqayisə edirlər. Məlum olur ki, bu gün Bakıda ucaldıran göydələnlərə müqayisədə tarixi binalar öz gözəlliyi ilə daha yaxşı təsir bağışlayır.

Ekskursiyalar zamanı uşaq və yeniyetmələr şəhərin ayrı-ayrı küçələrində binalara vurulmuş xatirə lövhələri ilə rastlaşırlar. Nəriman Nərimanovun, Hüseyn Cavidin memorial xatirə, ev-muzeyləri, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Bakıda ilk parlamentinin yerləşdiyi bina, məşhur ilk qız məktəbinin (hazırda Əlyazmalar institutunun binası) yanından həyəcənsiz keçmək olmur. N.Nərimanovun ev-muzeyindəki eksponatlar, ona məxsus əşyalar, həyat yoldaşının və yeganə oğlu Nəcəfin fotoları insanı düşündürməyə vadar edir. Onun oğluna məktubunun mahiyyətini uşaqlar olduqca qiymətli nəsihət kimi qəbul edirlər. N.Nərimanovun ev-muzeyində nümayiş etdirilən tarixi görkəmli ictimai xadimin musiqi zövqündən və incəsənətə böyük məhəbbətindən xəbər verir.

Hüseyn Cavidin ev-muzeyində milli ədəbiyyatımızın canlı salnaməsi yaşayır. Muzeydə şairin uşaqlıq, gənclik, təhsil illəri, İstanbul həyatı, müəllimlik fəaliyyəti, ailə üzvləri və dostları

haqqında geniş məlumat verən sənədlər nümayiş etdirilir.

Repressiya qurbanı olmuş Azərbaycan ziyalıları haqqında sənədlər, onların aqibəti, Hüseyn Cavidin cənəzəsinin vətəninə gətirilməsini nümayiş etdirən sənədlər olduqca təsirlidir. Muzeydə ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycan mədəniyyətinə qaydığı geniş planda təqdim olunur. Şairin Naxçıvanda türbəsinin, Bakıda heykəlinin ucaldırılmasında H.Əliyevin xidmətləri tariximizin unudulmaz səhifəsidir.

Bu gün Bakının yaraşığı olan "İsmailiyyə" binasının inşası haqqında məlumatı uşaqlar maraqla dinləyirlər. Milyonçu Musa Nağıyevin yeganə oğlu İsmayılın adını daşıyan bina mühəndis İ.K.Ploşkonun layihəsi əsasında 1908-1913-cü illərdə tikilmişdir.

Milyonçu Hacı Zeynalabdin Tağıyevin vəsaiti hesabına 1901-ci ildə ilk qız məktəbinin tikilməsi, burada dərslərin başlanması, ilk məzunlar, ilk müəllimlər, məktəbin ilk müdiri-Hənilə xanım Zərdabi haqqında edilən söhbətlər uşaqlarda o dövrün Azərbaycan əsilzadələrinin, ziyalılarının təhsil uğrunda qayğılarına marağı daha da artırma bilməkdir.

Doğma vətənimizin hər tərəfində minlərlə əzəmətli memarlıq abidələri ucalır. Tarixin dil-siz şahidləri olan bu abidələr çox uzaq zamanlardan xəbər verir, xalqımızın şərəfli, əzəmətli keçmişini bugünkü gənc nəsə danışır. Uşaq və yeniyetmələr bilməlidirlər ki, doğma yurdumuzun tarix və mədəniyyət abidələri (7395 abidə, o cümlədən, 3872 memarlıq abidəsi, 3119 arxeoloji abidə; bağ, park, 196 monumental və xatirə abidələri, 208 dekorativ-təbiiqi sənət nümunələri) dövlət tərəfindən qorunur.

Tarix və mədəniyyət abidələri xalqımızın canlı tarixidir. Tarixinə hörmət edən, keçmişini diqqətlə öyrənən hər bir gənc abidələri göz bəbəyi, əcdadlarımızın əziz yadigarı kimi qoruyub saxlayır. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında göstərilirdi ki "Hər kəs tarixi, mədəni və mədəni irsə hörmətlə yanaşmalı, ona qayğı göstərməli, tarix və mədəniyyət abidələrini qoruyub saxlamalıdır".

Akademik İ.İ.Meşşaninov respublikamızda təbii muzey adlandırmışdır. Həqiqətən də, yurdumuzda elə bir kənd, elə bir şəhər yoxdur ki, orada kiçik də olsa abidə, tarixi yer olmasın. Bu maddi-mədəniyyət abidələri bir çox səyyahla-

rın, turistlərin diqqətini özünə cəlb etmişdir. Məsələn, böyük türk səyyahı Övlüyə Çələbi, Alman səyyahı J.Kempfer, rus şərqşünası Xanikov, alman arxeoloqu F.Bayer və b. yurdumuzun ərazisində olan abidələr haqqında maraqlı məlumatlar vermişlər.

1834-cü ildə ölkəmizin şəhərlərini gəzmiş məşhur fransız səyyahı Dübuade Monpere möhtəşəm abidələrinə görə Naxçıvanı "Nəqş-i-cahan" (dünyanın nəqşi, gözəlliyi) adlandırmışdır. Maddi-mədəni dəyərlərə zəngin olan gözəl vətənimizdə yaşayış təhsil alan uşaq və yeniyetmələr kəndlərdə, şəhərlərdə gördükləri hər bir abidə ilə, onun memarlıq xüsusiyyətləri ilə maraqlanırlar, hər bir saxsı parçasında, məzar daşında xalqımızın qədim tarixinin bir səhifəsi ilə tanış olurlar.

Xalq şairimiz S.Vurgunun dediyi kimi: "Üzərində tarixi qeyd, nəqş, ya təsvir olan hər bir qədim daş vaxtı ilə yaşayıb-yaradan insanın "donmuş ürəyi"dir". O, insan tarixinin odu və alovu içərisindən keçərək gözəl torpaqlarımızı və tariximizi qoruyub saxlamış, əsrlər boyu elmin, mədəniyyətin və incəsənətin inkişafı üçün nəhəng və münbit zəmin yaratmışdır.

Turizm fəaliyyəti zamanı uşaq və yeniyetmələr zəngin maddi-mədəni dəyərlərlə tanış olduqca keçmişimizi daha yaxşı dərk edirlər, müasir həyat hadisələrini daha düzgün başa düşürlər. Onlar keçmişin mənasının dərinliklərinə bələd olduqca sabahkı günə də daha yaxşı görürlər.

Ekskursiya zamanı uşaqlar respublikamızın ərazisində, müxtəlif rayonlarda mövcud olan dini etiqadlarla bağlı bəzi abidələrin, sərədabələrin tarixini öyrənirlər.

Yurdumuzun dilbər guşələrindən biri olan Masallı rayonunun ərazisində çoxlu maddi-mədəniyyət abidələri var. Uzun illər Xırmandalı uşaqları müəllimlərin müşayiəti ilə rayonun ərazisindəki maddi-mədəniyyət abidələrinin tarixini öyrənməyə xüsusi diqqət yetirmişlər. Kəndin yaxınlığındakı mağara onların diqqətini cəlb etmişdir.

Uşaqlar mağaranın ətrafında axtarışlar aparmış, nəticədə burada qədim qəbristanlıq olduğunu aşkarlamışlar. Maddi-mədəniyyət axtarışları, ekskursiyalar uşaqların dünyagörüşünün formalaşmasına, elmi biliklərinin zənginləşməsinə əhəmiyyətli təsir etmişdir. Axtarışların nəticəsi məktəblərdə ölkəşünaslıq və diyarşünaslıq mu-

zəyləri təşkil etməyə imkan yaratmışdır.

Uşaqlar vətənimizi qarış-qarış gəzməklə yorulmur, maddi-mədəniyyət abidələrinin tarixini öyrənməklə kifayətlənmirlər. Eyni zamanda uşaqlar təbiətin özünü, onun fauna və florasının sirlərini öyrənməyə çalışırlar.

Azərbaycanın əsrarəngiz gözəlliklərlə zəngin təbiəti canlı bir kitabdır. Hər bir çiçək, hər bir gül, dağlar, dərələr, çaylar, göllər, meşələr, geniş düzənliklər bu nəhəng təbiət kitabının ayrı-ayrı səhifələrini təşkil edir. Uşaqlar belə bir kitabın hər səhifəsini söylə oxuyur, onun sirlərinə bələd olmağa çalışırlar.

Görkəmli pedaqoq V.A.Suxomlinski yazırdı: "Təbiət gözəlliyi yeniyetmə üçün hər şeydən əvvəl estetik qavrama mədəniyyəti məktəbidir. Təbiət gözəlliyi hissələrin zərifliyini təbiiyə edir, insanın gözəlliyini duymağa kömək edir.

Mən öz təbiiyə vəzifəmi onda gördüm ki, uşaq illərində, yeniyetmə yaşında təbiətlə ünsiyyət prosesində qazanılmış emosional-estetik zənginliklər mədəni həyata ən dərin insanı tələblərdən biri kimi daxil olmuş olsun, təbiət gözəlliyinin dərk edilməsi uşaqlığa nisbətən öz-özündə olan gözəlliyi, ucalığı daha dərindən dərk etməyə, insan ləyaqətini təsdiq etməyə kömək etmiş olsun. Oğlanlar və qızlar təbiət gözəlliyinin çalarlarını dərk edərkən, mədəni qüvvələrin şən dolğunluğunu hiss edir, estetik zənginliklərinin yeni-yeni mənbələrinin dərk edilməsi istəyində olurlar".

Müəllimlərin, valideynlərin, turizm fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisələrin başlıca vəzifələrindən biri də uşaq və yeniyetmələrdə doğma yurda, onun flora və faunasına məhəbbət təbiiyə etməkdən ibarətdir.

Müasir şəraitdə uşaqlarda ekoloji mədəniyyətin formalaşması sahəsində müvafiq işlər aparılır. Ekoloji mədəniyyətin mahiyyətinin uşaqlar tərəfindən düzgün qiymətləndirilməsi üçün onların vaxtaşırı təbiətin seyrinə çıxarılması gözəl vasitədir.

Respublikamızda ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması sahəsində xidmətlərinə görə İlham Əliyev dünyada çox böyük nüfuzə malik Mixail Zukov Fondunun ali mükafatına layiq görülmüşdür. Mükafatın təqdim edilməsi mərasimində İ.Əliyev demişdir: "Sizi əmin etmək istəyirəm ki, gələcək fəaliyyətimdə də ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması, ətraf mühitin qorunma-

sı üçün ölimdən glənli əsirgəməyəcəyəm. Bu yaxınlarda Azərbaycanda çox böyük və konkret ekoloji proqram qəbul edilə bilər və mən xüsusi sərəncam imzalamışam. Proqramda müəyyən olunan bütün tədbirlər Azərbaycanda ətraf mühitin qorunmasına xidmət göstərirlər".

Ekskursiyalar, turizm fəaliyyəti zamanı izah etmək lazımdır ki, təbiət bir ana kimi mən illərdir insanlara qayğı göstərir. Təbiətin şıltaqlıqlarına baxmayaraq o, gözəllik mənbəyi olmaqla yanaşı, həm də insanları maddi nemətlərlə təmin edir və onlara qayğı göstərir. Odur ki, uşaq və yeniyetmələr təbiət qarşısında övladlıq borcunu yerinə yetirməli, onun gözəlliyini, sərvətini qoruyub saxlamağa xüsusi qayğı ilə yanaşmalıdırlar.

Böyük rus pədaqoqu K.D.Uşinski deyirdi: "Təbiət insanın tərbiyyəsində ən qüdrətli amillərdən biridir və daqiq tərbiyə bu amilin iştirakı olmadan təqdirdə quru, birtərəfli və xoşagəlməyən süniliyə malik olacaqdır. Çöl çiçəyini üzmədən, geniş torpaq üzərindəki otları tapdaladan böyüyən uşaq yazıqdır.

O uşaq heç bir zaman insan ruhunun qabil olduğu dolğunluq və tezliklə inkişaf edə bilməz. Onun inkişafında qapalı binanın boğucu havasının verdiyi təsir hiss olunacaqdır". Doğrudan da, təbiət insanın ilk tərbiyəçisi, ilk müəllimidir. O, gözəllik və ilham mənbəyidir.

Təbiət münbit torpağı, bol günəşli, şəfa qaynağı olan istili-soyuqlu suları, ətirli havanı yurdumuza səxavətlə vermişdir. Respublikamız gözəlliklər diyarıdır. Burada hər şey gözəllik saçır. Respublikamızda elə bir rayon, kənd yoxdur ki, onlar özlərinə məxsus gözəlliklərlə seçilməsin.

Turizm fəaliyyəti prosesində, ekskursiyalar zamanı uşaqlar torpaqlarımızın fauna və florası haqqında xalqımızın yaratdığı əfsanələri xatırlayır və hər bir çiçəyin, gülin insanlara nə kimi fayda verəcəyini öyrənirlər. Onlar belə bir həqiqəti də dərk edirlər ki, ata-babalarımız övladlarına təbiətin ən gözəl çiçəklərini, quşlarını və heyvanların adlarını vermişlər.

Bundan başqa uşaqların fiziki və mədəni inkişafında turizmin imkanları tükənməzdir. O, çətin şəraitdə necə hərəkət etməyi, dözümlülük, iradəli olmaq, çətinlikləri dəf etmək bacarığı, müşahidəçilik, məsuliyyət, təbiətə qayğılı münasibət və s. tərbiyə edir. Uşaq və yeniyetmələr turizm fəaliyyətinin müxtəlif yolları və növləri

ilə məşğul olarkən gördükləri maddi və mənəvi dəyərləri, təbiətə, incəsənətə aid elmi bilikləri təhlil edir, nəticə çıxarı, həyatda öz yerləri, öz mövqeləri, öz vəzifələri haqqında düşüncələr.

Ulu öndərimiz H.Əliyev Azərbaycən Respublikası Gənclərinin I Forumunun bir illiyi ilə əlaqədar bir qrup forum nümayəndələri ilə görüşdə demişdir: "Gənclər xalqımızın milli ənənələri, milli-mənəvi dəyərləri əsasında tərbiyələnməlidirlər. Eyni zamanda gənclərin tərbiyə edilməsində, təhsil almasında ümumbəşəri dəyərlərdən geniş istifadə olunmalıdır. Milli-mənəvi, ümumbəşəri dəyərlərin hamısı birlikdə bütün vətəndaşlarımızın və xüsusən gənclərimizin mənəvi kodeksini təşkil etməlidir. Gənclər arasında aparılan iş bu istiqamətdə olmalıdır".

Uşaq və yeniyetmələrin turizm fəaliyyətinə cəlb olunmasında, turizmə maraqlı oyaatmaqda valideynlərin də fəaliyyətini unutmamaq olmaz. Vətənimizin tarixinə aid məşhur səyyahların, görkəmli elm və mədəniyyət xadimlərinin xatirələrinin gənc nəsillə çatdırılması da faydalı ola bilər. İstirahət günlərində müxtəlif muzeylərə, tarixi abidələrin olduğu yerlərə, sərgilərə, şəhərin görməli yerlərinə ekskursiyalara və ya gəzintilərə aparmaq məqsəduşyundur.

Belə ekskursiyalar, gəzintilər zamanı yalnız uşaqlar deyil, valideynlər də vətənimizin qəhrəman keçmişini və tarixi, onun inqilabi ənənələri və abidələri, vətənimizin bugünkü nailiyyətləri, gözəllikləri ilə tanış olur, iftixar hissi duyurlar. Belə gəzintilər zamanı uşaqlar şəhərimizi, vətənimizi daha dərindən sevir, onun adamlarına, xalqımıza hörmət və məhəbbət hissi aşılanırlar.

Müstəqilliyini yenidən bərpa etməmiş gənc ölkənin turizm siyasəti dövrlət siyasətinin əsas tərkib hissələrindən biridir. Respublikamızda son zamanlar müşahidə olunan sosial-iqtisadi nailiyyətlər ölkəmizdə turizm fəaliyyətinin daha sürətli inkişafına zəmin yaradır.

● **Şəbnəm BABAŞOVA,**
Səbail Rayon MKS-in metodika və bibliografiya şöbəsinin müdiri